dr hab. Andrzej Gulczyński
prof. nadzw. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza

Poznań, dnia 14 stycznia 2015 r.

Ocena osiągnięć dr Marzeny Lipskiej-Toumi
sporządzona w związku z jej wnioskiem
o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego

I. Przedmiot i kryteria oceny

Opinię niniejszą sporządzam wykonując uchwałę Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów, która powołała mnie na recenzenta w postępowaniu habilitacyjnym dr Marzeny Lipskiej z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Wraz z pismem Dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego otrzymałem Autoreferat, monografię oraz inne publikacje wymienione w Autoreferacie stanowiące przedmiot niniejszej oceny.

Przedmiot oceny stanowią:

– monografia: *Prawo polskie wobec zjawiska prostytucji w latach 1918-1939*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, ss. 277, przedstawiona jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 pkt. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm. dalej: Ustawa)

– inne osiągnięcia naukowo-badawcze Habilitantki w rozumieniu § 4 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz.U. nr 196, poz. 1165, dalej: Rozporządzenie).

– dorobek dydaktyczny i popularyzatorski oraz w zakresie współpracy międzynarodowej w rozumieniu § 5 Rozporządzenia.

II. Ocena osiągnięć naukowych

1. Monografia (osiągnięcie naukowe)

Praca składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii, wykazu skrótów oraz streszczenia w języku angielskim. W kolejnych rozdziałach omówiono prostytucję jako zjawisko społeczne w II Rzeczypospolitej (rozdział I), koncepcje

definiowania prostytucji w aktach pranych i w źródłach pozaprawnych (rozdział II), etiologię prostytucji w ujęciu badaczy międzywojennych (rozdział III), zasady nadzoru nad prostytucją (rozdział IV) i nadzór nad prostytucją w Polsce (rozdział V). Tylko w jednym z tytułów rozdziałów określono ramy czasowe, jednak tytuł całości rozprawy nie pozostawia wątpliwości co do zakresu chronologicznego rozważań.

Układ jest logiczny, zasadniczo poprawny, umożliwia właściwe rozwiązanie problemu badawczego. Swoje zamierzenie badawcze Autorka przedstawiła we wstępie. Za cel postawiła sobie zbadanie i kompleksowe omówienie przepisów odnoszących się do zjawiska prostytucji i to w kontekście przemian społeczno-kulturowych. Zadeklarowała przy tym stosowanie metody formalno-dogmatycznej. Wskazała też wstępnie problemy terminologiczne. Dla samej pracy najważniejsze jest zasygnalizowanie stosowania w okresie międzywojennym dwóch terminów: prostytucja i nierząd, czasem zamiennie, częściej jednak w odmiennym znaczeniu (s. 16).

Podstawę źródłową pracy stanowią akty prawne obowiązujące w okresie międzywojennym oraz archiwalia wybranych urzędów, przede wszystkim Ministerstwa Opieki Społecznej 1918-1939 zachowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a także akta innych urzędów przechowywane w 6 archiwach regionalnych. Cennym źródłem były zarządzenia dotyczące walki z nierządem, instrukcje, książki kontrolne, donosy na prostytutki i podejrzanych o prowadzenie nielegalnych domów publicznych, sprawozdania urzędów sanitarno-obyczajowych.

We wstępie Autorka scharakteryzowała też literaturę dotyczącą prostytucji najpierw powstałą w okresie II RP, a następnie późniejszą, w tym będącą rezultatem badań historycznych. W wśród tych prac na uwagę zwracają opracowania P. Gołdyna i R. Suchenek dotyczące Poznańskiego oraz M. Rodaka dotyczące Lubelszczyzny. Powstało też wiele prac o charakterze popularnym. Należy zgodzić się z konkluzją wynikającą z omówienia literatury, że w pracach tych zagadnienia prawne były pomijane lub zupełnie marginalizowane. Podjęcie zatem badań nad prawnymi aspektami zwalczania prostytucji na szerokim podłożu interdyscyplinarnym było jak najbardziej zasadne i zostało przekonująco uzasadnione.

Jak w przypadku niemel każdej pracy można wskazać pozycje pominięte. Andrzej Sokala napisał książkę o stręczeniu do nierządu a np. Witold Maisel, czy Marian Mikołaczjak w swych badaniach prawa miejskiego poruszali problemy prostytucji. Warsztatowym potknięciem jest jednak powoływanie się na zagadnienia prawne z przeszłości za pośrednictwem prac z innych dziedzin (s. 163: B. Hołyst, *Kryminologia*, A. Blaschko, *Prostytucja współczesna*). Wątpliwe jest też odparcie tezy o uzyskaniu praw wyborczych do

Polskiego Sejmu Dzielnicowego przez kobiety na informacjach zaczerpniętych z „Nowej Gazety Gostyńskiej" (s. 45, 265). Jeśli Autorka nie chciała wskazywać źródeł lub opracowań naukowych, można było to zagadnienie potraktować jako oczywiste, niewymagające odesłania do literatury.

Rozdział pierwszy poświęcony został omówieniu sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce okresu międzywojennego, statusu prawnego i społecznego kobiet i jego ewolucji, zmian obyczajów (np. w zakresie mody) i mentalności, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji kobiet w prawie cywilnym i karnym oraz prawa do edukacji i pracy. Autorka wskazała na różnice kulturowe w poszczególnych dzielnicach, zwróciła uwagę na zmiany modelu rodziny (wzrastająca pozycja kobiety-żony, jak i wzrost samodzielności kobiet), nowe role społeczne kobiety nie tylko w sferze prywatnej, ale i publicznej, w tym w życiu politycznym. Za czynniki skłaniające do prostytucji uznała bezrobocie i nędzę, sytuację bytową (fatalne warunki mieszkaniowe, brak kanalizacji, wodociągów), konieczność wyjazdów do większych miast w poszukiwaniu pracy, oferty zatrudnienia „osobistych sekretarek". Z uwagi na to, że prostytucja rozwijała się przede wszystkim w środowisku miejskim Autorka omówiła akty prawne, które dotyczyły nadzoru nad różnego rodzaju rozrywkami, które mogły sprzyjać prostytucji (lub przynajmniej naruszaniu obyczajności). Dostrzegła takie normy w przepisach dotyczących widowisk (s. 74), filmów (s. 76), tańca towarzyskiego, publicznych rozrywek (s. 80), prowadzenia cukierni, kawiarni i restauracji (s. 81), a także hoteli (s. 82).

Błędnie opisany został jako przykład dyskryminacji przypadek Zofii Golińskiej-Daszyńskiej, która jakoby była profesorem w Zurychu i nie uzyskała katedry w Polsce (s. 58). Niejasno przedstawiona sprawa rozporządzenia z 29 lipca 1927 o karach za handel kobietami i dziećmi oraz za inne popieranie nierządu w sprawie, nad którym debatował Sejm a Autorka akt ten nazywa nawet ustawą (s. 47). Szkoda, że nie sięgnięto do sprawozdań stenograficznych z opisanego posiedzenia Sejmu. Zupełnie niezrozumiała jest informacja o zniesieniu w 1918 r. cenzury przez Radę Mandatariuszy Ludowych (s. 77).

W rozdziale drugim przedstawiono koncepcje definiowania prostytucji. Autorka sięga wprawdzie do Starożytności, jednak szybko przechodzi do XIX wieku. Wielka szkoda. Na uwagę zasługuje zestawienie kilku określeń prostytucji odnalezionych w międzywojennej prasie prawniczej. Definicje prostytucji Habilitantka odnalazła w instrukcjach dla lekarzy z 1919 r. (s. 94-95) i komisji sanitarno-obyczajowych z 1923 r. (s. 95), a także dla policji. Dochodzi w końcu do polskiego projektu ustawy o zwalczaniu nierządu z 1938 roku (Druk Sejmowy nr 26), w którym zauważa postęp, polegający m.in. na zrównaniu płci, bo w

projekcie dostrzeżono również nierząd mężczyzn. Definicji prostytucji jest niewiele, zatem odnalezienie ich w aktach niskiej rangi jest cennym ustaleniem.

Przyczynom zjawiska prostytucji w ujęciu badaczy z okresu międzywojennego poświęcony został rozdział trzeci. Autorka monografii rozpoczyna swe rozważania od podwójnej moralności – z jednej strony potępiającej prostytucję, z drugiej uznającej za sprawę naturalną zaspokajanie popędu przez mężczyzn. Ich podstawą są przede wszystkim opracowania rozproszone w różnych czasopismach prawniczych okresu międzywojennego oraz badania Marii Grzywo-Dąbrowskiej. Habilitantka przyczyny prostytucji dzieli na wywołujące popyt i podaż, co jest uzasadnione, skoro wcześniej wskazała, że najistotniejszym elementem wywołującym prostytucję jest czynnik ekonomiczny. Wyjaśniając przyczynę prostytucji tkwiącą w patriarchalnym charakterze małżeństwa wskazuje m.in. na monogamiczny charakter małżeństwa, jako sprzeczny z naturą. Jako reprezentanta takiej koncepcji wskazuje jednak autora powojennego (s. 102, S. Szanter) i nie wiadomo, czy w nauce okresu II RP byli zwolennicy tej koncepcji. Z kolei opisując przyczyny ekonomiczne odwołuje się do opracowania S. Milewskiego dotyczącego XIX wieku (s. 102). Dopiero wśród „patologicznych czynników małżeńskich" mamy odniesienie do II RP (s. 102-103).

Drugi rodzaj przyczyn stanowią czynniki wywołujące podaż prostytucji. Są nimi nędza i opuszczenie, wiek, czy raczej młodzieńcza nieroztropność, zawód miłosny, nieślubna ciąża, brak wykształcenia, niski poziom płac (tu jednak nie wyjaśniono, czym różni się ta przyczyna od nędzy; z opisu mogłoby wynikać, że czynnikiem skłaniającym do podjęcia prostytucji była różnica w wynagrodzeniach mężczyzn i kobiet), brak opieki, wpływ otoczenia, nadużywanie alkoholu, zwyrodnienie i towarzyszące temu stany psychopatyczne

Odrębnie potraktowane zostały okresowe przyczyny wpływające na popyt i podaż prostytucji takie jak wojna i kryzys ekonomiczny. Tu jednak nie wyjaśniono, jakie to miało znaczenie w okresie międzywojennym. Zauważmy jednak, że i te czynniki mogły być potraktowane jako wywołujące podaż lub popyt.

Kolejny fragment rozdziału poświęcono nierządowi jako przyczynie prostytucji. Trudno w pełni zrozumieć koncepcję tej części z uwagi na położenie akcentu na sprawy prawne, czego nie ma w pozostałych częściach rozdziału. Można faktycznie nierząd potraktować jako przyczynę popychającą do prostytucji – raz popełniony zachęca do powtórzenia w taki czy inny sposób. Moim zdaniem pomieszano tu różne problemy. Na pewno niektóre z nich były czynnikami sprzyjającymi prostytucji (np. pornografia – zachęcająca do produkowania materiałów pornograficznych, z drugiej – pobudzających

seksualnie). Prawodawca miał jednak na uwadze względy moralne.

Niezależnie jednak od tego, zaletą jest pojawienie się w tejczęści pracy istotnych dociekań prawnych, w tym ponownie rozważania nad zakresami pojęć prostytucja i nierząd, co nie należy już do etiologii.

Autorka omówiła regulacje dotyczące różnych rodzajów nierządu w poszczególnych systemach prawa karnego w II Rzeczypospolitej. Wykazała też, że w międzywojennej Polsce śledzono co działo się na arenie międzynarodowej, choć warto było dodać, kiedy to następowało.

Wywody dotyczące prostytucji homoseksualnej na s. 139-140 są pokrętne. Zabrakło wyraźnego stwierdzenia, że prostytucja homoseksualna była przestępstwem (art. 207 kk.), o czym Autorka wspomina jednak na s. 123.

Podsumowując rozważania dotyczące przyczyn prostytucji Autorka wymienia czynniki natury antropologicznej, społecznej, ekonomicznej, kulturowej i psychologicznej. Koncepcje prawne zostały pominięte, co świadczy o tym, że nie akceptuje ona prawa – jako przyczyny powstawania zjawiska. Można zatem uznać, że cały podrozdział dotyczący nierządu (reakcji prawa na zjawisko nierządu) znajduje się w niewłaściwym miejscu.

Kolejny (czwarty) rozdział poświęcony został opisaniu zasad nadzoru nad prostytucją. Autorka omówiła różne koncepcje zapobiegania lub zwalczania prostytucji takie jak prohibicjonizm, reglamentaryzm, abolicjonizm i neoreglamentaryzm (reglamentację sanitarną), który zastosowano w Polsce w badanym okresie. Pewne zamieszanie powstaje jednak właśnie wtedy, gdy Autorka opisuje sytuację na ziemiach polskich (s. 168 i nast.). Wymienia rozporządzenie z 1792 r. dotyczące zakładania domów publicznych (s. 167), ale nieco dalej pisze, że rząd pruski pierwsze przepisy (odnosząc to wprawdzie do ziem polskich) wydał w 1800 roku. Od Autora opracowania historycznoprawnego wymagać można jednoznacznego wskazania aktów prawnych, nie wiadomo bowiem, czy faktycznie rozporządzenie z 1792 r. obowiązywało tylko w Berlinie? Może wątpliwości rozwiązałoby choćby podanie, kto wydał ów akt (żeby nie stwarzać wątpliwości czytelnikowi recenzji – historyk prawa wie, jak to szybko ustalić).

Ostatni rozdział poświęcony został nadzorowi nad prostytucją w Polsce. Autorka poddała analizie formy prostytucji skupiając się na formach rozróżnianych przez ustawodawstwo obowiązujące na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości. Dostrzegła takie regulacje w kodeksach karnych i instrukcjach dla lekarzy a następnie w dalszych aktach prawnych, omówiła też projekt ustawy o zwalczaniu nierządu z 1938 r.

Wyodrębniony został problem brygad sanitarno-obyczajowych. Jeden z

podrozdziałów nosi tytuł „regulacje prawne dotyczące prostytucji", co budzi pewne zdziwienie, bo przecież cała praca tego problemu dotyczy lub przynajmniej winna dotyczyć. W części tej omówiono kolejne akty prawne dotyczące walki z prostytucją, różnej zresztą rangi (co uznaję za zaletę). Tu też następuje wyraźnie wyodrębnione podsumowanie i wnioski. Wcześniejsze wywody nie uprawniają jednak – moim zdaniem – do wysnucia wniosku o brakach określenia godzin pracy czy braku gwarancji świadczeń emerytalnych (s. 227). Po tym swoistym posumowaniu omówione zostały projekty ustaw, choć i tu zawarto analizę przepisów ustawowych.

Bibliografia zawiera spis wykorzystanych źródeł i opracowań. Niezbyt staranna korekta utrudni niewprawionemu badaczowi dotarcie do przywołanych źródeł: powtórzenie nazwy zespołu Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego i oznaczenie (poprzez wytłuszczenie) jako zespołu akt dwóch wydziałów (s. 249). W przypadku Archiwum Państwowego w Gdańsku prawdopodobnie błędnie opisano i w odmienny od innych oznaczone Starostwo morskie w Wejherowie, sygn. 220, która to teczka jest zapewne w zespole o takiej nazwie a nie w zespole Komisarza Rządu w Gdyni. W części zatytułowanej „Akty prawne" brak np. ABGB i BGB, znajdziemy natomiast ich polskie edycje w części „Inne źródła drukowane". Jest natomiast w tym miejscu wymieniony Węgierski kodeks cywilny – z błędnie opisanym miejscem publikacji. Dodajmy jeszcze, że polska wersja ABGB przywoływana przez Autorkę wydana została w 1811 a nie w 1911 roku. Ponadto, nie odbierając zasług Zborowskiemu, to jednak jego przekład nie był najpopularniejszą i najwyżej cenioną polską edycją niemieckiego kodeksu.

Wskazać w końcu należy – obciążając tym również Wydawnictwo KUL i redagującą tekst Agnieszkę Karolczuk – na pewne uchybienia. Do takich potknięć należy niejednolite podawanie tytułów aktów prawnych – np. całość kursywą – *Ustawa konstytucyjna*..., (s. 36), *Dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa*... s. 45, innym razem pismem prostym: Konstytucja... (s. 46), lub prostym i kursywą Rozporządzenie ... *o karach*...(s. 47). Niekonsekwentne jest też stosowanie skrótów zaproponowanych w „Wykazie skrótów" (s. 11), np. Gazety Policji Państwowej „Na posterunku" (s. 34, 65, 265). Skróty zresztą powstały w dziwny sposób, np. RP ale K.P. (Królestwo Polskie), czy pisanie z wielkiej litery skrótu Nr. Zarówno Lombroso, jak i jego zięć Ferrero (s. 88 i 269) mają imiona, nieuzasadnione jest podawanie imienia Tagancewa w formie Nikołaj (s. 120); odwrócono też kolejność imienia i nazwiska (s. 30, przypis 58).

W Bibliografii niepotrzebne jest uzupełnienie o ratyfikacji jednej z umów (s. 255), co sugeruje, że pozostałe umowy nie zostały ratyfikowane, choć je opublikowano. W dziale

„Orzecznictwo" panuje bałagan w spisie orzeczeń – przy niektórych podano numer, przy innych nie, zastosowano też dwojaki sposób opisu „Orzecznictwa Sądu Najwyższego" poprzez podawanie tomu i pozycji (t. 15, poz. 378) lub przez łamanie (1936/10/376). W jednym miejscu pozostał ślad korzystania z wersji elektronicznej. W części „Inne źródła drukowane" znów bałagan przy opisach druków sejmowych i sprawozdań stenograficznych, jedno z nich nawet zostało jakoby zamieszczone na łamach „Gościa Niedzielnego" (s. 263).

Podsumowując uwagi dotyczące monografii autorstwa dr M. Lipskiej-Toumi stwierdzić można, że w dotychczasowych badaniach nad prostytucją zagadnienia prawne były pomijane lub zupełnie marginalizowane. Wartościowe zatem są ustalenia dotyczące, definiowania prostytucji w prawie i w polskiej nauce prawa, a także refleksja nad rozdwojoną polską moralnością.

Moją wątpliwość budziło umieszczenie wśród rozważań dotyczących etiologii prostytucji analizy dotyczącej problemów prawnych. W innych bowiem przyczynach Autorka nie wychodziła od pojęcia prawnego; nierząd podobnie jak np. nędza, istnieje niezależnie od uregulowania go przez prawo. Prawo może natomiast odpowiednio ukształtować określone zjawisko istniejące lub mogące się pojawiać w społecznej rzeczywistości. Niezależnie jednak od podniesionej wątpliwości, rozważania te porządkują problematykę prawną tego zagadnienia w okresie II Rzeczpospolitej. Zaletą pracy jest również syntetyczne ujęcie wyników badań będących analizą źródeł dotyczących prostytucji w II Rzeczypospolitej, wzbogacenie relacji opisami przypadków i licznymi cytatami.

Nie dostrzegam wielkich osiągnięć będących rezultatem zapowiadanego we wstępie zastosowania metody formalno-dogmatycznej, widzę je natomiast w wieloaspektowym i wnikliwym potraktowaniu problemu prostytucji, który miał zostać rozwiązany przy pomocy środków prawnych.

Autorka wykazała zmianę podejścia do prostytucji władz odrodzonej Polski, bowiem już w 1918 r. Minister Spraw Wewnętrznych wyraził zgodę na przejęcie urzędów dawnej policji obyczajowej przez Ministerstwo Zdrowia Publicznego, co oznaczało przejęcie nadzoru przez lekarzy i administrację sanitarną. Na czele urzędów sanitarno-obyczajowych stanęli lekarze, do współpracy dopuszczono przedstawicielki społecznych organizacji kobiecych zajmujących się zwalczaniem nierządu.

Tak przyjęte rozwiązanie obowiązywało do wybuchu II wojny światowej i stało się podstawą ewoluującego systemu reglamentacji sanitarnej (neoreglamentaryzm), którego celem było zapobieganie rozprzestrzeniania się chorób wenerycznych. Z analizy archiwaliów wynika, że uwaga władz skupiała się w mniejszym stopniu prostytucji jako zjawisku

społecznym, lecz na walce z handlem kobietami oraz chorobami wenerycznymi. Niemal każda prostytutka ulegała zakażeniu, stworzono więc instrumenty do zmuszenia prostytutek do poddania się badaniom. Jak wykazała Autorka służyło to do walki z chorobą, nie zaś zjawiskiem prostytucji.

Odtworzenie przez Autorkę ram prawnych walki z prostytucją (chorobami wenerycznymi) stanowić winno zachętę do prowadzenia badań regionalnych, które pozwolą nie tylko na poznanie miejscowego życia społecznego, ale przy okazji pozwolą na poszerzenie oceny działań administracji i organizacji społecznych.

2. Inne osiągnięcia naukowo-badawcze po uzyskaniu stopnia naukowego doktora

Zgodnie z przepisem § 3 Rozporządzenia ocena ma dotyczyć publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Refenrence Index for the Humanities (ERIH). Nie będę powtarzał argumentów uzasadniających trudność stosowania tego zalecenia. Także w przypadku ocenianego przeze mnie dorobku nie można w sposób właściwy zastosować tego kryterium (w przypadku Habilitantki Indeks Hirscha – 1, przy 6 zarejestrowanych pozycjach). Możliwe jest natomiast poddanie ocenie – zgodnie z § 4 Rozporządzenia pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.

Pierwszy wątek badawczy stanowi kontynuację problematyki podjętej w rozprawie doktorskiej. Tekst zatytułowany *Funkcjonowanie ministrów na mocy przepisów Konstytucji marcowej z 1921 roku* („Prawo – Administracja – Kościół", Lublin 2004, s. 197-209) powtórzono w artykule: *Urząd ministra w latach 1918-1939. Podstawy prawne* („Roczniki Nauk Prawnych" T. 19: 2009 nr 1, s. 221-250) na s. 221, 227-239. Zastanawiające jest to, że odmienny tytuł sugeruje odmienność problemu badawczego. W Autoreferacie Habilitantka określa relację obu tekstów jako rozwinięcie i pogłębienie. Uznaję argumentację, że drugi z tych tekstów ułożony został chronologicznie, według etapów rozwoju ustroju międzywojennej Polski. Przedstawiono zatem opis wybranych zagadnień ustrojowych od początków tworzenia polskiej administracji, a następnie charakterystykę stanu prawnego według konstytucji marcowej, noweli sierpniowej i konstytucji kwietniowej. Liczne wtrącenia zdają się być niepotrzebne do analizowanego zagadnienia, mam tu na myśli np. prawo wyborcze (s. 225), rozbudowę administracji (s. 231-232), ogólne uwagi o konieczności zmiany konstytucji (s. 238-239), czy też niejasne lub nieprowadzące do niczego opisy – np. dualizmu (minister i podlegli mu urzędnicy, s. 227-228), rozróżnianie rządu i Rady Ministrów (s. 241).

Autorka wyodrębnia trzy kategorie ministrów (s. 228), co również nie prowadzi do żadnych wniosków. Z lektury mogłyby nasunąć się inne kategorie ministrów a mianowicie prezesa RM i wiceprezesa, tymczasowego kierownika ministerstwa, problem dwoistości funkcji ministra jako samodzielnego organu i członka rządu. Może sięgnięcie do literatury, w tym opracowań historycznoprawnych, wzbogaciłoby rozważania co do statusu ministra i funkcjonowania ministrów i ministerstw. Artykuł kończy podsumowanie wskazujące na zasady tworzenia ministerstw oraz na ewolucję zakresu odpowiedzialności ministrów.

Reformy czasów Stanisławowskich to kolejny wątek badawczy, którego rezultatem są trzy publikacje. Być może miał on stanowić podstawę do rozwinięcia badań, bo prace powstały tuż po obronie doktoratu, później zaś tematyka ta nie pojawiła się już w publikacjach. Pewien problem natury porządkowej stanowią tytuły podane w Autoreferacie. Pierwszy z tekstów *The Principles of Consigliores' Responsibility on a Ground of Rada Nieustająca Statutes of 1775 and 1776* („Review of Comparative Law" Vol. 9, 2004, s. 47-56), w Autoreferacie podany jako: *The objectives of consigliores responsibility according to Rada Nieustająca statutes 1775 and 1776*) dotyczy odpowiedzialności konsyliarzy w świetle konstytucji sejmowych z 1775 i 1776 r. Mając zapewne na uwadze zagranicznego odbiorcę Autorka ukazała najpierw samą Radę, później zaś wyjaśniła mankamenty zasad odpowiedzialności.

Habilitantka wymienia w swym Autoreferacie publikację pt. *Reformy administracji centralnej w I Rzeczypospolitej w XVIII* wieku, zmieszczoną w *Księdze Pamiątkowej z okazji 10-lecia Wydziału Zamiejscowego Nauk Prawnych i Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Tomaszowie Lubelskim,* pod red. Ks. T. Guza, M.R. Pałubskiej i M. Kuć, Lublin 2006. Tymczasem przedstawiona do oceny kopia artykułu nosi nieco inny tytuł (*Reformy administracji centralnej u schyłku I Rzeczypospolitej*) i pochodzi z książki: Ius et fides. *Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin profesora Jana Świtki*, Lublin 2006, s. 105-124. Ta z kolei praca zawiera omówienie reform administracji publicznej od Sejmu Konwokacyjnego po Insurekcję Kościuszkowską. Ostatni z tekstów pt. *Działalność Rady Nieustającej w zakresie policji* (w: Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні, Lwów 2004, s. 128-140) stanowi referat wygłoszony podczas konferencji naukowej na uniwersytecie lwowskim. Habilitantka przedstawiła w nim miejsce w strukturze oraz kompetencje Departamentu Policji oraz podejmowane przezeń działania.

Artykuł opublikowany we Lwowie pozbawiony jest przypisów, dwa pozostałe bazują głównie do podręcznikach (G. Górski, M. Kallas, J. Malec, T. Maciejewski, J. Topolski),

podstawowej literatura (M. Bobrzyński, W. Konopczyński, A. Czaja) i źródłach drukowanych. Tym bardziej umacnia mnie to w przekonaniu, że tak poprowadzone badania miały stanowić podstawę do dalszych studiów źródłowych i poczynienia nowych ustaleń.

Do prezentacji wyników badań ustroju państwa należy zaliczyć jeszcze dwa artykuły wskazujące na zainteresowanie problematyką naukową związaną z miejscem pracy Habilitantki. W artykule pt. *Wpływ Trybunału Koronnego na rozwój Lublina* (w: *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Dębiński, W. Bednaruk, M. Lipska, Lublin 2009, s. 139-148) przedstawiono rozwój Lublina do czasu umiejscowienia w nim Trybunału wskazując na rangę miasta jako ośrodka handlowego, administracyjnego i położenie komunikacyjne. Z tych powodów Lublin był dogodnym dla szlachty małopolskiej miejscem rozstrzygania sporów. Autorka w skrócie opisała niektóre aspekty funkcjonowania Trybunału takie jak przybywanie do Lublina znawców prawa i uczestników sporów, co częstyo powodowało chęć dłuższego pobytu w tym mieście i prowadzenia tu życia towarzyskiego. Z tego na przyklad powodu wybierano Lublin na miejsce zawarcia związku małżeńskiego i urządzenia wesela. Za ważny przejaw rozwoju Lublina uznała m.in. wznoszenie siedzib szlacheckich w samym mieście i na jego obrzeżach oraz powstawanie jurydyk. Powodowało to wszystko wzrost gospodarczy, ale już w drugiej połowie XVII w. – z uwagi na rozwój otaczających miasto jurydyk – nastąpił upadek gospodarczy miasta. Na zmniejszenie znaczenia Lublina wpłynęło też utworzenie w 1764 r. we Lwowie dodatkowej siedziby Trybunału.

W artykule pt. *Aparat administracyjny PKWN* („Czasy Nowożytne" t. XVIII-XIX/2005, s. 27-34) Habilitantka omówiła natomiast kształtowanie zarówno organów władzy centralnej i terenowej, a zatem podział na resorty, tworzenie biur i komitetów oraz urzędów wojewódzkich, starostw powiatowych i rad narodowych, jak i aparatu wykonawczego, Nasuwa się tu pytanie: jak Autorka rozumie pojęcie „aparat administracyjny" i występujące w tekście jako synonimy lub określenia konkurujące: aparat władzy, aparat państwowy, administracja rządowa. Autorka wskazała na samowolne objęcie władzy przez PKWN i tworzenie prawa, jak i akceptowanie pewnych rozwiązań z okresu II Rzeczypospolitej.

Wśród wyżej omówionych publikacji wyraźnie wyróżnia się artykuł pt. *Wpływ rozwiązań ustrojowych dotyczących urzędu prezydenta zawartych w polskiej ustawie zasadniczej z 1935 roku na regulacje konstytucyjne V Republiki we Francji* („Teka Komisji Prawniczej", vol. VI, Lublin 2013, s. 101-111). To studium komparatystyczne, porównujące dwie konstytucje. Zawiera ono zwięzłe ukazanie genezy obu aktów a następnie porównanie wybranych, najważniejszych instytucji ustrojowych, takich jak m.in. wybór, objęcie urzędu,

kompetencje, odpowiedzialność. Autorka wskazała na możliwość inspiracji dla zmian wprowadzonych we Francji w polskiej konstytucji. Mankamentem opracowania jest to, że nie odwołano się do literatury francuskiej, w której zapewne geneza konstytucji z 1958 roku jest już opracowana.

Poza głównym nurtem badań znalazł się artykuł poświęcony wpływowi prawa kanonicznego na osobowe prawo małżeńskie w Polsce przedrozbiorowej (opublikowany w: Matrimonium spes mundi. *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga dedykowana ks. prof. Ryszardowi Sztychmilerowi,* pod red. T. Płoskiego i J. Krzywkowskiej, Olsztyn 2008, s. 432-443) Autorka błędnie zakłada, że w świetle polskiego kodeksu rodzinnego małżeństwo może być świeckie, jak i wyznaniowe (s. 432). Tytuł artykułu niestety nie odpowiada treści, w moim przekonaniu nie wykazuje bowiem wpływu prawa kanonicznego na świeckie osobowe prawo małżeńskie. Tekst zawiera wprawdzie szereg interesujących wiadomości (np. dotyczących praw męża wobec żony czy etymologii słowa kobieta i jego obelżywego znaczenia), jednak niezwiązanych z tematem artykułu Wkradło się też kilka wątpliwych stwierdzeń, np. jakoby w czasach przedchrześcijańskich małżeństwo było związkiem poligamicznym (s. 432), jakoby – w czasach wprowadzania chrześcijaństwa w Polsce – Kościół traktował małżeństwo jako sakrament (s. 433). Trudno się zgodzić z banalnym – często spotykanym w literaturze – powiązaniem istoty zawarcia małżeństwa z rzymską zasady *consensus facit nuptias* (s. 433), co w moim przekonaniu stanowi właśnie o odmienności ujęcia małżeństwa w prawie kanonicznym. Twierdzenie, że forma trydencka stała się jedyną dopuszczalną formą małżeństwa w przedrozbiorowej Polsce jest nieuzasadnione. Błędne jest bowiem przekonanie o funkcjonowaniu w tych czasach wyłącznie Kościoła rzymsko-katolickiego. Bezkrytyczne powtórzono za literaturą, że niepełnoletność (s. 441) była przeszkodą wzbraniającą. Kolejna nieprecyzyjna informacja dotyczy „małżeństw potajemnych" (s. 440). Otóż rezolucja Rady Nieustającej z 22 marca 1782 r. akceptowała tajemne zawieranie kanonicznych małżeństw pozwalając na to, by nie wywierały one skutku na zewnątrz w postaci przybierania przez żonę nazwiska męża. Kanoniczne małżeństwo zawarte w tajemnicy, było niedostrzegalne dla świata zewnętrznego, nie pomijało jednak Kościoła, bo było zawierane w jego obliczu, w formie przewidzianej dla takich małżeństw. Artykuł nie zawiera konkluzji, choć formalnie pewien fragment został wyodrębniony, co sugerować ma podanie wniosków.

W dorobku Habilitantki znalazły się też dwa artykuły biograficzne (poświęcone ks. Henrykowi Karbownikowi i prof. Władysławowi Rostockiemu). Przygotowane zostały na podstawie innych publikacji oraz akt personalnych KUL a zawierają także ocenę dorobku

przedstawianych osób. Zastanawiające jest uzyskanie magisterium i licencjatu przez ks. prof. H. Karbownika na podstawie tej samej pracy (s. 140); z innych publikacji o Profesorze wynika, że magisterium uzyskał w 1961 r. a licencjat kanoniczny w 1964. Błędnie zapewne podana została nazwa wydziału na s. 140 i 141 i funkcja prodziekana na s. 140; winno też być zapewne „zwolnienie" zamiast „zezwolenie". Biogram z tymi samymi potknięciami opublikowano w wydaniu drugim z 2008 r.

Do tej grupy publikacji należy też zaliczyć zestawienie publikacji prof. Rostockiego (*Bibliografia prac Prof. dr. hab. Władysława Rostockiego za lata 1947-2003,* „Prawo – Administracja – Kościół", 2003, nr 4 (15), s. 21-35).

W dorobku dr M. Lipskiej-Toumi znajduje się też współredakcja dwóch tomów referatów ogólnopolskiego zjazdu historyków prawa obejmujące tysiąc stron *Cuius regio, eius religio? Zjazd Historyków Państwa i Prawa,* red. G. Górski, L. Ćwikła, M. Lipska, Lublin 2006-2008. Praca wydana została w ciekawy sopsób, bowiem pierwsza część ukazała się już w czasie zajazdu, druga dwa lata później.

Habilitantka współredagowała także referaty wygłoszone podczas konferencji poświęconej Trybunałowi Koronnemu (*Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej*, red. A. Dębiński, W. Bednaruk, M. Lipska, Lublin 2009, ss. 166). Współudział w zorganizowaniu konferencji i wydanie prac zasługuje na szczególne uznanie, bowiem to na miejscowych naukowcach ciąży obowiązek inicjowania pobudzania zainteresowania i utrwalania wydarzeń i procesów lokalnych, tym bardziej wówczas, gdy miały one znaczenie dla całego państwa.

Ostatnim, choć równiez ważnym elementem dorobku zakresie osiągnięć naukowo-badawczych jest udział w konferencjach. Dr Marzena Lipska-Toumi wymienia w Autoreferacie udział po uzyskaniu stopnia naukowego doktora w 10 konferencjach naukowych (2 międzynarodowych i 8 krajowych), w tym 4 z referatem.

III. Dydaktyka i popularyzacja wiedzy

Drugim zakresem aktywności podlegającym ocenie jest zgodnie z § 5 Rozporządzenia dydaktyka i popularyzacja wiedzy, przy czym w kolejnych punktach wspomnianego przepisu wymieniono różne formy aktywności wcale niezwiązane z dydaktyką i popularyzacją.

Niezależnie jednak od intencji prawodawcy, nie lega wątpliwości, że obok osiągnięć badawczych drugim aspektem, który należy uwypuklić w ocenie osoby pretendującej do uzyskania habilitacji jest dydaktyka.

Dr Marzena Lipska-Toumi związana jest z Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i

Administracji KUL, gdzie była zatrudniona jako asystent i adiunkt a obecnie jako wykładowca w Katedrze Historii Państwa i Prawa. Ponadto zatrudniona była w latach 2004-2013 jako adiunkt w Collegium Varsoviense, gdzie w latach 2006-2007 pełniła funkcję prodziekana.

Habilitantka wykazuje duże doświadczenie dydaktyczne. Jak wynika z Autoreferatu prowadzi na KUL zajęcia z Historii prawa (od 1997 r.) i Historii ustroju państw (od 1997 r.), a także z Systemów konstytucyjnych wybranych państw świata (od 2004 r.), Wybranych zagadnień z prawa polskiego (od 2004 r.) oraz Prawa i ustroju państw arabskich (od 2011 r.). Ponadto w Collegium Varsoviense prowadziła kilka dalszych przedmiotów.

Dba też o podnoszenie własnych kwalifikacji; można tu wymienić szkolenie dla opiekunów studentów (2005), czy na temat znaczenia badań naukowych i prac B+R dla gospodarki (2011 roku) a także rocznego Programu Dyplomatycznego Akademii Spraw Zagranicznych – House of Diplomacy (2013). Podjęła także naukę języka arabskiego, co umożliwiło jej rozpoczęcie prowadzenia zajęć z zakresu prawa państw arabskich

Jako odrębny nurt zainteresowań Habilitantka wskazała właśnie kwestie związane z ustrojem i prawem państw arabskich, Nie ma w tym zakresie na razie osiągnięć naukowych, ale skrypt przygotowany dla studentów zdaje się być wartościową pomocą dydaktyczną (*Wybrane zagadnienia z ustroju i prawa państw arabskich*, ss. 130). Jak sama ujawnia, najpierw przegotowała go w wersji elektronicznej (s. 60) a następnie obszerniejszej, potraktowanej złożony do druku podręcznik.

Przygotowała ponadto dwa skrypty poświęcone polskiemu prawu a mianowicie *Wybrane zagadnienia z prawa polskiego* (Warszawa 2010, ss. 117) praz *System konstytucyjnych organów państwa* (Collegium Varsoviense 2009, ss. 77). W zakresie głównego nurtu badań i dydaktyki przygotowała natomiast dwie książki jako pomoce dydaktyczne: *Historia ustroju Polski do 1939 roku – ćwiczenia* (Warszawa 2014, ss. 186) oraz *Powszechna historia ustroju państw – ćwiczenia* (Warszawa 2014, ss. 197).

Wszystkie skrypty mają ciekawą formę, w przejrzysty, zrozumiały sposób przedstawiono w nich problemy, które są zilustrowane wykresami, tabelami, tekstami źródłowymi i ciekawostkami, mającymi przyciągać uwagę studenta.

Habilitantka była promotorką 78 prac magisterskich na KUL oraz 95 prac licencjackich bronionych w Collegium Varsoviense, przygotowała też ponad 100 recenzji prac magisterskich i licencjackich. Liczby są znaczące, jeśli oczywiście uwzględnimy znany powszechnie elitarny charakter seminariów prowadzonych w katedrach historycznoprawnych. Dr M. Lipska-Toumi była współorganizatorką dwóch ogólnopolskich konferencji: *Cuius*

regio eius religio? – ogólnopolskiego Zjazdu Historyków Państwa i Prawa, który się odbył w Lublinie w 2006 roku oraz konferencji *Trybunał Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej*, zorganizowanej w 430. rocznicę powstania Trybunału Koronnego, która się odbyła w Lublinie 2008 roku.

Z innych osiągnięć zasługujących również na uznanie Habilitantka wymienia funkcję sekretarza Katedry Historii Państwa i Prawa (1998-2007), sekretarza Katedry Filozofii i Teorii Prawa (2001) i sekretarza Instytutu Nauk Ogólnych o Prawie (2006-2008), członkostwo Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej (1998-2008), dyrektora Centrum Prawa Amerykańskiego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL (1999-2002), opiekuna (2000-2005), kuratora Kuratorem Legii Akademickiej KUL (2004-2006). Zapewne uznaniem zdolności organizatorskich i poświecenia jest włączenie dr M. Lipskiej-Toumi w skład komitetu przygotowującego obchody setnej rocznicy powstania KUL.

Habilitantka jest wiceprezesem zarządu i sekretarzem Stowarzyszenia Centrum Badań Komparatystycznych, a także członkiem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Stowarzyszenia Absolwentów Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (członek komisji rewizyjnej), Stowarzyszenia Kanonistów Polskich.

W zakresie kronikarskiego dokumentowania życia naukowego Habilitantka ma w swym dorobku kilka publikacji, w tym dwa niemal jednobrzmiące, napisane wspólnie z L. Ćwikłą relacjonujące *Zjazd Historyków Państwa i Prawa w Lublinie* („Studia Prawnicze KUL" 2007, nr 1 (29), s. 217-219, „Czasopismo Prawno-Historyczne" T. 59: 2007, z. 1, s. 374-376). Kolejnymi są sprawozdanie z uroczystości nadania doktoratu honoris causa Państwowego Uniwersytetu im. I. Franki w Drohobyczu lubelskiemu politykowi i działaczowi społecznemu, Zbigniewowi Wojciechowskiemu („Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego", t. 8: 2013 nr 10 (2), s. 19-22) oraz relacja z etapu wyprawy naukowo-turystycznej do Włoch, a mianowicie z wizyty na Monte Cassino *(Kuria Rzymska i pomniki chrześcijaństwa na szlaku do Wiecznego Miasta,* red. E. Szczot, Lublin 2007, s. 229-234).

W dorobku w zakresie popularyzacji nauki Habilitantka wymienia informację o Katedrze Historii Państwa i Prawa („Przegląd Uniwersytecki" nr 3(89), maj-czerwiec 2004, s. 11-12) oraz współudział w redagowaniu *Informatora Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji* (Lublin 2004) a także koordynowanie wydziałowych przedsięwzięć w ramach II Lubelskiego Festiwalu Nauki (2005) i współudział w przygotowaniu wystawienia przez studentów sztuki W. Bednaruka *Agnieszka przed trybunałem* podczas konferencji *Trybunał*

Koronny w kulturze prawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej (2008).

Wśród dorobku w zakresie udziału w programach badawczych Habilitantka wymienia uczestnictwo w dwóch projektach związanych z prawem arabskim. W 2012 roku była koordynatorem projektu badawczego pt. „Prawo cywilne, gospodarcze i prywatne międzynarodowe Polski i Kataru. Studium komparatystyczne". Rezultatem – mam nadzieję, że oprócz dociekań teoretycznych, o których nie wspomniano w Autoreferacie – będzie utworzenie międzynarodowego stowarzyszenia prawniczego. Natomiast w 2014 r. Habilitantka uczestniczyła w „tworzeniu projektu badawczego" pt. „Prawo cywilne, gospodarcze, bankowe i prywatne międzynarodowe państw Zatoki Perskiej". Projekt przewiduje zorganizowanie konferencji oraz wydanie monografii.

Habilitantka uczestniczyła ponadto w latach 2012-2014 w projekcie pt. „PWP Program rozwoju i współpracy" realizowanym w ramach Priorytetu VIII- Regionalne kadry gospodarki Działanie 8.1 Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie, Podziałanie 8.1.3, Wzmocnienie lokalnego partnerstwa na rzecz adaptacyjności Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, w ramach którego zrealizowała zadanie: Współpraca biznesu, administracji i szkolnictwa wyższego. W Autoreferacie wskazuje ponadto udział w projekcie prowadzonym wspólnie z partnerami zagranicznymi, w ramach którego realizuje m.in. zadanie polegające na analizie porównawczej przepisów celnych polskich, ukraińskich i włoskich. To ważny aspekt aktywności Habilitantki, polegający na współpracy z administarcją i podmiotami gospodarczymi.

Habilitantka uzyskała za swoją działalność dwa wyróżnienia a mianowicie nagrodę KUL indywidualną III stopnia za organizację zjazdu Historyków Państwa i Prawa (2006) oraz Brązowy medal za Długoletnią Służbę nadany przez Prezydenta RP (2012).

Z Autoreferatu wynika, że Habilitantka nie wykazywała aktywności podlegającej ocenie a wymienionej w punktach 4, 6, 10, 12-14 paragrafu 5 Rozporządzenia. Jednak ani Ustawa, ani Rozporządzenie nie wymagają wykazywania aktywności na wszystkich polach podlegających ocenie.

IV. Konkluzja

Przedstawione do oceny monografia stanowi oryginalne dzieło naukowe poszerzające wiedzę na temat sposobów zwalczania lub co najmniej ograniczania prostytucji w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Habilitantka w przystępny sposób, odwołując się do wyników badań innych nauk, przedstawila zbadany przez siebie problem prawny. Dr Marzena Lipska-Tuomi po otrzymaniu stopnia doktora wniosła znaczny wkład w rozwój badań nad dawnym

prawem oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową.

Zostały zatem spełnione warunki określone w art. 16 Ustawy i można przyjąć, że rozprawa habilitacyjna oraz pozostały dorobek dr Marzeny Lipskiej-Toumi stanowi wystarczającą podstawę do nadania jej stopnia doktora habilitowanego w zakresie prawa.